A szociális könyvtári munka és a könyvtárosképzés

Sz. Kovács Mária

Az utóbbi 10-15 évben könyvtárak sokasága kísérelte meg kielégíteni az egyes speciális használói csoportok egyre gyakrabban és egyre szélesebb körben felmerülő igényeit. Bár már a hatvanas években problémaként merült fel a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátása, sokáig nem körvonalazódott egyértelműen sem az, hogy mit értünk hátrányos helyezeten, milyen olvasói csoportok sorolhatók ide stb., sem az, mit tehet értük a könyvtár. Egy bizonyos: a probléma szoros összefüggésben áll a lejátszódó társadalmi változásokkal, azt is mondhatjuk, annak szükségszerű velejárója.

A szervezetten végzett szociális könyvtári tevékenység a hetvenes években kezdődött el a közművelődési könyvtárakban. Magyarországon a szociális munka először két probléma körül csúcsosodott ki, ezért a könyvtárügy is ezen a két területen foglalkozott aktívabban az érdekelt csoportokkal, nevezetesen a művelődési hátránnyal induló gyerekekkel és fiatalokkal, valamint a házhozkötött olvasókkal.

E két területhez kapcsolódtak még a könyvtárosok egyéni kezdeményezései a potenciális olvasótáborukba tartozó hátrányos helyzetű gyerekek, illetve más hátrányos helyzetű csoportok megsegítésére.

Kezdetben a művelődési hátránnyal induló gyerekek és fiatalok támogatása kapott nagyobb hangsúlyt. Ennek oka az a felismerés volt, hogy

- a társadalom egyes rétegei önhibájukon kívül hátrányos helyzetűek maradtak a szocialista társadalom keretei között is,
- az iskolázottság, az iskolarendszer és a hátrányos gazdasági helyzet között szoros összefüggés van,
- a művelődési hátrány az egyéb hátrányok hosszú sorát vonja maga után, és a családi környezet okozta indulási egyenlőtlenségeket az általános iskola nem képes csökkenteni, sőt bizonyos mértékig növeli azokat.

A fiatalok művelődési hátrányának mérséklésére elsősorban a művelődési intézményeknek, kiemelten pedig a könyvtáraknak volt lehetőségük.

A hatvanas, hetvenes években a közművelődési könyvtárak újabb problémával találták szembe magukat. Ekkor került napirendre az egészségügyi hátrányokkal küzdők (kórházi betegek, szociális otthonok lakói, idősek, öregek, mozgássérültek stb.) könyvtári ellátásának ügye is, elő-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ször a könyvtárosok egyéni kezdeményezése nyomán, majd később intézményes formában.

A nyolcvanas évek végére, illetve a kilencvenes évek elejére a rendszerváltozás következményeként számos újabb probléma merült fel. Megszűnt a szocializmusban megszokott teljes körű foglalkoztatottság, s a gazdaságban megkezdődött a piacgazdaságra való áttérés. Egyik évről a másikra kialakult a munkanélküliek addig „ismeretlen" csoportja, megjelentek a hajléktalanok, a csövesek, a drogosok stb., s a társadalom képtelen volt kezelni e változásokat.

A társadalmi változások következményeként kialakuló előbb már emlegetett csoportok tagjai egyre gyakrabban jelentek meg a könyvtárban. Mellettük ugyancsak az életszínvonal csökkenésével összefüggésben, a nyugdíjasok is mind nagyobb számban keresték fel a könyvtárakat. Az ő igényeik kielégítése érdekében tett erőfeszítések tekinthetők az első lépéseknek a könyvtárak szociális funkciójának kialakulása felé.

A könyvtárosképzés nem maradhatott érzéketlen a gyakorlatban történt változások iránt, ezért csak idő kérdése volt, hogy mikor bukkannak fel ezek az ismeretek az oktatásban. Aki folyamatosan figyelemmel kísérte és kíséri a könyvtárosképzés folyamatosan alakuló, változó tanterveit, talán még emlékezik arra, hogy ez a problémakör csíráiban már a hetvenes években jelen volt az oktatásban, bár nem külön tantárgyként, hanem az olvasáspszichológia részeként.

Kezdeményezésünkre a könyvtárosképzésben először a szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola Könyvtár-Informatikai Tanszékén – még az 1992/93. tanévben – egy féléves szemináriumot indítottunk a könyvtár szociális feladatairól. 1994-ben lehetőségem nyílt arra, hogy külföldön is tájékozódjam a könyvtárak ez irányú tevékenységéről, s megismerjem a stuttgarti Hochschule für Bibliotheks- und Informationswesen gyakorlatát is a könyvtárak szociális szerepének, feladatainak oktatásával kapcsolatban.

Tapasztalataimat felhasználhattam a szombathelyi főiskolán, ahol az 1995/96-os tanévtől a tantárgy már két féléves speciálkollégiumként szerepelt a tantervben. Belső tartalmát a résztvevő hallgatókkal folyamatosan alakítjuk. Mivel olyan tantárgyról van szó, mely sok gyakorlati ismeretet igényel, ezért a foglalkozások során folyamatosan a gyakorlatban is megismerkedünk a közművelődési könyvtárak ilyen irányú tevékenységével.

A tantárgy célja: áttekinteni és feltérképezni a hátrányos helyzetű könyvtárhasználók egyes csoportjainak igényeit. Fell kell azt is mérni, milyen plusz feladatokat ró a könyvtárakra az elszegényedő rétegek könyvtári ellátása.

A tantárgy elméleti megalapozásához elengedhetetlenül szükséges, hogy tájékozódjunk a szociális munkások képzéséről. Természetesen csak válogatva kívánjuk alkalmazni az ottani képzésben felhasznált anyagokat, amelyek nálunk a szociális munka alapjainak, a szociális esetmunka főbb jellemzőinek bemutatásával a tantárgy bevezető részét képezik. Csak ezen ismeretek birtokában kezdhetünk hozzá a könyvtárak szociális tevékenységének felméréséhez.

A tantárgy tematikája a következő témaköröket öleli fel:

- A könyvtár szociális funkciója. A fogalom tartalmának kialakítása a szakirodalom és a gyakorlati tapasztalatok alapján.
- Szakirodalmi szemle és bibliográfia összeállítása a magyarországi és a külföldi helyzetről.
- Az IFLA normatívák áttekintése a hátrányos helyzetű olvasók különféle csoportjainak ellátásáról.
- A magyar könyvtárak tevékenységéhez kapcsolódó törvények, rendeletek, tehát a jogi szabályozás áttekintése.
- A hátrányos helyzet kialakulásának okai, társadalmi gyökerei, megjelenési formái Magyarországon a hatvanas évektől, különös tekintettel a művelődési hátrányból származó problémákra.
- A rendszerváltozás után kialakult társadalmi-gazdasági helyzet, az emberek életében bekövetkezett változások és azok következményei.
- A testi és értelmi fogyatékosok könyvtári ellátásának kérdései. Kiemelten: az idős és beteg emberek könyvtári ellátása; a mozgássérültek könyvtári ellátása; a vakok és csökkentlátók, valamint a siketek és nagyothallók könyvtári ellátása.
- A társadalmi, gazdasági okok miatt kialakult hátrányos helyzetű csoportok közül foglalkozunk a munkanélküliek, a hajléktalanok, a nehezen nevelhető gyerekek, a kulcsos gyerekek könyvtári ellátásának kérdéseivel.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Foglalkozni kívánunk a drogos és a deviáns viselkedésű fiatalok problémáival is, annyiban, hogy milyen feladata van e területen a könyvtárnak, s adott esetben milyen segítséget tud nyújtani. Fontos az is, hogy a büntetésvégrehajtó intézetekben élő rabok könyvtári ellátásának kérdéseivel is törődjünk.

A felsorolt témakörök nem ölelik fel az idősek és a fiatalok mindazon csoportjait, akik a hátrányos helyzetű lakosság körébe sorolhatók, s rászorulnak a könyvtár segítségére. Tudjuk, hogy témáink közül kimaradtak fontos területek is (pl. az állami gondozásban nevelkedő gyerekek és fiatalok könyvtári ellátása), úgy véljük azonban, e területek később folyamatosan beépítve, a tananyag részévé válhatnak.

A hallgatói, egyéni munka fontos részét képezi két feladat: az egyik, hogy folyamatosan figyelemmel kísérjük, milyen irodalom jelenik meg az országos, regionális és helyi könyvtári folyóiratokban e témakörről. (A főbb könyvtári szaklapok mellett a regionális folyóiratokban és néha a napilapokban is találunk a témánkhoz kapcsolódó írásokat.) Fontosnak tartjuk, hogy a megyében működő nagyobb közművelődési könyvtárak (pl. egyes területi könyvtárak) ilyen irányú tevékenységét is tanulmányozzuk.

A képzés első 3 esztendeje alatt már szakdolgozatok is készültek, melyekből hármat név szerint szeretnék kiemelni a kidolgozás színvonala miatt: *Varjú Zsuzsa: A vakok könyvtári ellátásáról**, *Németh Erika: A könyvtár szociális funkciójáról* és *Németh Anita: A mozgássérültek könyvtári ellátásáról* írott dolgozatát. Németh Erika dolgozatának legérdekesebb fejezete egy olyan felmérés, amely a könyvtárosok, könyvtár és szociális munkás hallgatók, valamint szociális munkások véleményét igyekszik feltérképezni a könyvtár szociális funkciójáról.

A tananyag kialakítása során szeretnénk megoldani, hogy hallgatóink ne csak elméletben ismerjék meg a könyvtárosra váró feladatokat, tennivalókat, hanem a gyakorlatban is ismerkedjenek meg azzal az intézményrendszerrel is, amely a hátrányos helyzetű olvasókkal foglalkozik. Ezt azért tartjuk fontosnak, mert ha a leendő könyvtárosok tisztában vannak a szociális háló egyes intézményeinek működésével, úgy gondoljuk, több segítséget tudnak nyújtani a rászorulóknak, s jobban el tudják igazítani olvasóikat.

Terveink között szerepel, hogy kapcsolatot építünk ki a Pécsi Orvostudományi Egyetem szombathelyi képzési helyén tanuló szociális munkás hallgatókkal. Ez egyelőre inkább csak elképzelés, de az első lépéseket már e területen is megkezdtük. Úgy gondoljuk, a szociális munkás segítheti a könyvtáros tevékenységét – és fordítva, elsősorban a beteg és házhoz kötött olvasók ellátásában.

Meggyőződésem, hogy itt olyan munkaterületről van szó, amelyet sem a szociális munkás, sem a könyvtáros nem végezhet egyedül. Illetve végezhet, de úgy véljük, eredményesebben tudnak munkálkodni, ha kialakul közöttük valamiféle együttműködés, mely mindkettőjük számára megkönnyítheti a munkát.

Azok a hallgatók, akik vállalkoztak ennek a speciálkollégiumnak az elvégzésére, szociális érzékenységről és kiemelkedő szakmai érdeklődésről tesznek tanúbizonyságot. Reméljük, hogy a szakma művelőjeként is lesz módjuk arra, hogy foglalkozzanak ilyenfajta feladatokkal, hogy a könyvtárak is igényt tartanak a munkájukra, s biztosítani tudják számukra azokat a feltételeket, amelyek az ilyen jellegű feladatok elvégzéséhez szükségesek.

Elképzelhetőnek tartom, hogy idővel a fakultáció keretében oktatott ismeretanyag (esetleg más, rokon területekkel kombinálva) továbbképzési témává, sőt posztgraduális szakosító kurzussá terebélyesedhet.

---

* E szakdolgozat rövidített és cikkesített változatát e lapszám 247-255. oldalán olvashatják.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben